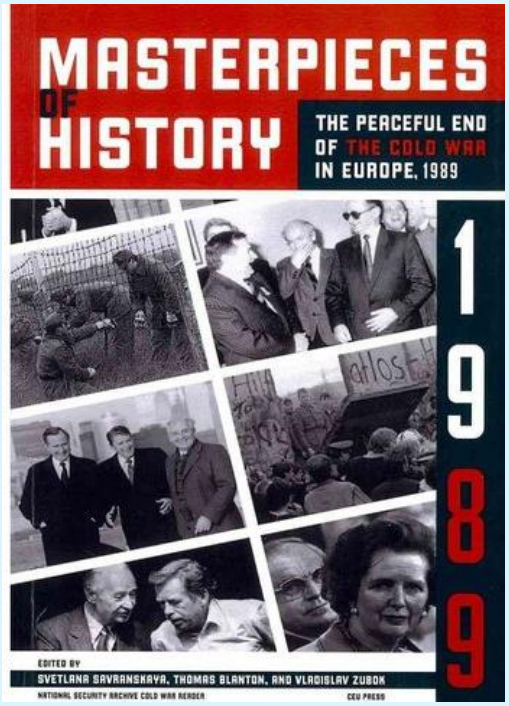
Pallos Judit

Dokumentumkötet a hidegháború befejezéséhez való áttörésről

Masterpieces of History – The perceful end of the Cold War in Europe



A Budapesten működő Közép-Európai Egyetem gondozásában először 2010-ben megjelent vaskos kötet nagyobb része tulajdonképpen egy dokumentumgyűjtemény A könyvnek ebben a részében a szerkesztők 122 dokumentumot adnak közre alapos kutatómunkájuk eredményeképpen a hidegháború egyik fontos felvonásáról, a befejezés felé való áttörésről. A dokumentumok között találhatók naplórészletek, konferenciafeljegyzések, a nagy nyilvánosság előtt elhangzott beszédek leirata, négyszemközti, telefonos beszélgetések, magántalálkozókról készült utólagos jegyzetek, az SZKP Politikai Bizottságának üléseiről készített hivatalos jegyzőkönyvek és CIA-elemzések is. A dokumentumok többségét az Amerikai Nemzetbiztonsági Archívum és a Gorbacsov Alapítvány őrizte meg az utókornak.

A dokumentumgyűjtemény összeállítóinak nyilvánvalóan az volt a célja, hogy a téma legfontosabb dokumentumainak közreadása mellett újat nyújtsanak a téma iránt mélyebben érdeklődők, és a laikusok számára is, hogy a tárgyalt időszakban igazából sok minden másképp történt, mint ahogy azt gondolták.

A dokumentumközlést a könyvben megelőzi Anatolij Csernyajev (Gorbacsov titkára) és Jack Matlock (moszkvai amerikai nagykövet) előszava, továbbá Szvetlana Szavranszkaja és Thomas Blanton (a kötet szerkesztői) egy-egy elemzése, valamint a Musgrove-i Konferenciáról készített szerkesztett, angol nyelvű átirat. Ez a konferencia a könyv másik terjedelmes témája, amelyre 1998-ban került sor a georgiai St. Simon szigeten lévő Creek falu Musgrove-i birtokán. Az esemény során a hidegháború amerikai, szovjet és kelet-európai kulcsszereplőinek tanácsadói, akkori vezető tisztviselők, elemzők és szakértők értékelték a könyvben is megtalálható hivatalos dokumentumok alapján az immár lezárult időszakot.

Szvetlana Szavranszkaja az Amerikai Nemzetbiztonsági Archívum orosz–eurázsiai részlegének igazgatója. Elemzése szovjet oldalról veszi górcső alá az 1980-as évek eseményeit és árul el eddig sokak számára talán ismeretlen kulisszatitkokat. A szakértő szerint ugyanis Gorbacsov már a hatalomra kerülésének másnapján világossá tette, hogy Szovjetunió ezentúl nem lép fel agresszorként, nem avatkozik be más országok belügyeibe, tartózkodik az erőszak és a fegyveres erő alkalmazásától. Szavranszkaja szerint ez a szovjet pártfőtitkár által életre keltett peresztrojka elnevezésű gazdasági és társadalmi reform-

csomag szerves része volt. A gazdasági és társadalmi átalakítás megkezdése előtt azonban ki kellett mondani az ún. Brezsnyev-doktrína elutasítását. A reformok beindítására – mint ismeretes – azért volt szükség, mert a Szovjetunióban a gazdaság stagnált és az 1970-es évek végére megindult a külső és a belső eladósodása.

A peresztrojka kezdetben felülről diktált „forradalom" volt, amint azonban a Szovjetunió tagállamai megbizonyosodtak afelől, hogy a moszkvai vezetés nem fog beleavatkozni a belügyeikbe, megkezdték a nyitást Nyugat felé és a demokratikus átalakulást. Közben elkezdődött a Szovjetunió és a Nyugat között az enyhülés immár utolsó szakasza is. Gorbacsov eredeti elképzelése szerint a hidegháború befejezésével és reformok segítségével Európában egy közös „Európai Ház" jött volna létre, ahol az egyetemes emberi jogok és a kölcsönös biztonság uralkodik. Ebben a közösségben mindenki szabadon kereskedhetett volna egymással, a személyek, áruk, szolgáltatások, a tőke és gondolat szabadon áramolhatott volna, és megszűntek volna a katonai szövetségi rendszerek.

A hidegháború befejezésének kezdetét szimbolikusan a Berlini Fal lebontásához és a német újraegyesítéshez kötjük. A szovjet vezetés tudomásul vette a lengyel majd a magyar kerekasztal-tárgyalások megindulását, amelyeknek végén megtörténtek a többpárti szabad választások. 1991-ben az összes szovjet tagállam bejelentette kilépését a Szovjetunióból, amely a széthulló szovjet impériummal és a Varsói szerződéssel együtt meg is szűnt.

Thomas Blanton, az Amerikai Nemzetbiztonsági Archívum (a konferencia szervező intézménye) igazgatójának elemzése az Amerikai Egyesült Államok nézőpontjából mutatja be a hidegháború utolsó éveinek történéseit. Az igazgató a nyilvánosságra hozott és rendelkezésre álló dokumentumok alapján leírja, hogy a szovjet külpolitika megváltoztatásához nagymértékben hozzájárult az akkori amerikai elnök, Ronald Reagan politikája és a szovjet–amerikai, valamint a szovjet és a nyugat-európai vezetők közötti rendszeres és szívélyes megbeszélések is. Ezek főkérdése az Európában fölhalmozott nukleáris fegyverek és fegyverzetrendszerek csökkentése, illetve leszerelése volt. Ronald Reagan 1983-ban meghirdette a csillagháborús programot, melynek célja a földi és űrbéli telepítésű fegyverek használata stratégiai atomfegyvereket hordozó ballisztikus rakéták ellen. (Az amerikai elnök ugyanis arra törekedett, hogy a két szuperhatalom kölcsönösen számolja fel a birtokában lévő összes tömegpusztító fegyvert). Az amerikai elemzők szerint Gorbacsov radikális leszerelési programja abból eredt, hogy a Szovjetunió már nem tudta felvenni a versenyt ellenfelével. Amerikai elemzők szerint a hidegháború vége ideológiailag Gorbacsov 1988. december 7-ei ENSZ-ben elmondott beszédével vált nyilvánvalóvá. A szovjet pártfőtitkár itt jelentette be a kelet-európai országok szabad útválasztásának jogát, mint egyetemes irányelvet, valamint 500.000 katona és több ezer harckocsi egyoldalú kivonását a kelet-európai államokból.

George H.W.Bush elnökké választása után több hónapos szünet állt be a két szuperhatalom párbeszédében és az addig elért eredmények továbbvitelében. Thomas Blanton szerint ez azzal magyarázható, hogy az új amerikai elnök nagyobb szabású és mélyebb elemzést kért szakértőitől az előző évek folyományairól. Az elnök legközelebbi munkatársai közül sokan ugyanis nem hitték el, hogy a nagy rivális országa és birodalma hamarosan összeomolhat. Sokak szerint ez a „szünet" is hozzájárult a szovjet tömb országainak gyors politikai-gazdasági- és társadalmi átalakulásához. A Gorbacsov–Bush viszony kezdetben korántsem volt olyan jó, mint Gorbacsov viszonya az előző amerikai elnökkel.

Blaton leírja, hogy a szovjet pártfőtitkár a titkosszolgálatától megtudta, hogy az Amerikai Nemzetbiztonsági Tanács létrehozott egy különleges munkacsoportot, amelynek feladata Gorbacsov és politikájának aláásása volt.

Miután Washington számára is nyilvánvalóvá vált a kelet-európai államok demokratizálódása (Bush elnök 1989 júliusában Lengyelországba és Magyarországra látogatott, ahol az események ekkorra már nagyon felpörögtek), az elnök végül beleegyezett az amerikai –szovjet csúcstalálkozók folytatásába, amelyek történelmi jelentőségű egyezmények megkötéséhez vezettek.

A Musgrove-i Konferenciára 1998. május 1. és 3. között került sor, ahol szovjet, amerikai és kelet-európai szakértők osztották meg egymással tudásukat, dokumentumaikat a tárgyalt időszakról. A konferencián megemlített dokumentumok mindegyike megtalálható a könyv dokumentumgyűjteményében.

A könyv egyedi jellegét adja, hogy a tárgyalt kor hiteles szereplőinek szemüvegén keresztül világít rá eddig nyilvánosságra nem került összefüggésekre, s a nézőpontokat dokumentumokkal is alátámasztják. Hasznos „tananyag” lehet a könyv a hidegháború korszakával foglalkozó szakértők és érdeklődők számára, és további kutatások forrásául is szolgálhat.

Masterpieces of History – The perceful end of the Cold War in Europe. (National Security Archive Cold War Readers). Szerk.: Szavranszkaja, Szvetlana – Blanton, Thomas, Zubok, Vladislav. Central European University Press, Budapest, 2010. 782 old. ISBN-10: 9639776777, ISBN-13: 978-9639776777.